

SZÉPHALOM SZÁZÉVES HALOTTJA

ORSZÁGRASZÓLÓ fényes ünnepség színhelye volt a Nemzeti Múzeum 1859 október 27-én. Úrifogatok, bérkocsik robogtak előtte fel s alá és már a kora reggeli órákban oly nagy tömegben vette körül a fővárosi és vidéki közönség, hogy az ajtók megnyitásokor a díszes sokaságnak alig egy harmada teljesen ellepte a nagytermet, annak előcsarnokát, sőt a külső-belső lépcsőzetet is. A földszinten férfiak, a karzatokon ékes hölgykoszorú, szinte valamennyien pompás nemzeti ruhában. Még sohasem volt szűkebb a múzeum terme és általánosabb a panasz, hogy a fővárosnak nincs ily nagy tömeg befogadására alkalmas szálája. Azonban e sokaságnak — mint a Pesti Napló följegyezte — csaknem a Rákos mezejére volt volna szüksége! Pedig nem történt egyéb, mint hogy az újraéledő Akadémia emlékünnepet tartott egy egyszerű évforduló: Kazinczy Ferenc születésének századik évnapja alkalmából. De ez az akadémiai ünnep nemzeti ünnepé lett. Hetekkel előbb foglalkoztatta már a közvéleményt s mai napig emlékezetes maradt nemcsak impozáns tömegénél, külső fényénél, de a kiváltott lelkesedésnél fogva is. Országos jellegűt öltött; hatása alatt a vidék valósággal versenyez Kazinczy-ünnepélyeivel, a fővárosi lapokhoz egymásután futnak be a vidéki jelentések Kolozsvárról, Kecskemétről, Debrecenből, Szegedről, Székesfehérvárról, Aradról, Nagyváradról és máshonnan. (Kolozsvárit Gyulai Pál emlékbeszédét olvasták fel, melyben „a tisztelet ünnepén“ sem némult el „a kritikusi hang“. Lett is belőle parázs polémia!) A sajtó hónapok múlva is közöl „pótléktudósításokat a Kazinczy-ünnepet illetően“. Am nemcsak a vidék, a külföld magyarjai is megülték a nevezetes centenáriumot: lengyel földön állomásozó huszártisztek, moldvai csángók, olaszországi magyarok egyaránt hódoltak Kazinczy emlékének. Sőt a francia sajtóban, a „Le Courrier du dimanche“ és a „La Patrie“ c. félhivatalos lap hasábjain is visszhangja támadt „e hazafias ünnepélynek“, aminthogy itthon meg politikai jelentősége lett... Valóságos Kazinczy-láz fogta el az országot. Az Akadémia kiadványai mellett, minő Toldynak „Kazinczy Ferenc és kora“ c. monográfiája, „Emlékkönyv a Kazinczy Ferenc születése évszázados ünnepéről“, valamint a Kazinczy emlékezetére vert arany-, ezüst- és bronzérmek, egyéb alkalmi kiadványok is, ódák, „alagyák“, zeneművek, emlékkönyvek egyre-másra látnak napvilágot. Hónapokon keresztül a százéves Kazinczy áll a kulturális érdeklődés középpontjában. A napilapok és folyóiratok ünnepi számot szentelnek „a magyar

irodalom e nagy bajnokának“; a Pesti Napló egyik száma Kazinczy életére vonatkozó naptári összeállítást közöl, megszólaltatják a Kazinczy-család tagjait, a Vasárnapi Újság vezércikket hoz Kazinczy Gáborról, általában alig tudnak betelni az ünnepléssel,

Melly ünnep s melly ünneplők! — kiálthatunk fel az ünnepektől entuziazmusával. A múzeumban emlékbeszédet báró Eötvös József és gróf Dessewffy Emil, az Akadémia alelnöke és elnöke tartott. Az az Eötvös József, akinek „iskolaévei utolsójában“ Kazinczy utolsó könyvét — Útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra — ajánlotta e szavakkal: „Nevedkjél, kedves ifjú, s légy, akit várunk. És ha majd felhágysz, ahová érdemeid ragadozni fognak, emlékezzél barátodra. De emlékezzél, hogy csak a tiszta ragyog.“ Az a Dessewffy Emü, akinek atyja, József, Kazinczy meghitt barátja volt, kinek házában sokat megfordult és heteken át időzött, kivel versben és prózában levelezett és kire epigrammát is költött. Ódát az ünnepre Tompa Mihály és Szász Károly írt, „futó pillantást Kazinczy írói pályájára“ Toldy Ferenc vetett. Ünnepe után, ősi szokás szerint, fecerunt magnum áldomás. Mintegy kétszáz hazafi vett részt az „Európa“ szállóbeli lakomán, köztük — az említettek kivül — Deák Ferenc (kinek Széchenyire mondott pohárköszöntőjét táviratilag küldték meg Döblingbe), gróf Mikó Imre, a „Toldinál erősebb, aranynál aranyabb“ Arany János, Kazinczy Gábor, Erdélyi János, Szüági Sándor. A lakomán Dessewffy elnök kezdeményére Kazinczy-alapítványt létesítenek. Este a Nemzeti Színház díszelőadása következett. Vörösmarty „Áldozat“-át adták elő, mint a Kazinczytól pallérozott magyar nyelv egyik szép diadalát, Lendvaival és Jókainéval a címszerepben. Később közadakozás útján megvásárolják a széphalmi birtokot, Kazinczy sírja közelébe mauzóleumot emelnek, szobrokat állítanak fel, gondoskodnak a szegénysorsú Kazinczy-utódok felsegélyezéséről, megindítják Kazinczy összes műveinek kiadását, egy szóval mindent elkövetnek, hogy megtörve „a nemzet-hálátalanság égbekiáltó némaságát, a nemzet-szégyen Káin-bélyegét“ — méltóképpen szolgálják Kazinczy legfőbb „bálványát“, halhatatlanságát, melyért ő „örömet lemondott az életnek minden örömeiről, örömet eltűrte az életnek minden visszás eseteit“.

Jól ismerjük az 1859-iki Kazinczy-ünnep belső rúgóit. A tíz éve visszafojtott lélekzet, elnémult szó, megbénult mozdulat első szabaddabb kitörése volt ez az ünnep. A nemzeti közérzés hullámai az irodalmi ünnep keretein messze túláradtak. Eötvös a nemzeti eszme kialakulását teszi meg előadása gerincévé; nemcsak az irodalom barátaihoz, de az egész nemzethez szól, mert Kazinczy „nem egyes műveket, hanem egy egész irodalmat, egy új életre ébredezett nemzetet hagyott maga után“. Ez a gondolat hatja át Tompa Mihály ódáját; allegóriái után hangja ismét nyíltan csendül fel: „És zeng apáink drága nyelve!... Zeng, és mi élünk!... Élünk, élünk!... s milliók remélnek!“ Ugyanez a szellem árad Dessewffy Emil szavaiból is: „Ide bennünket nem időtöltés utáni hívságos vágy, vagy kíváncsiság hozott, és nem azért jöttünk, hogy szavak és hódolatokban áradozzunk, hanem inkább azért, hogy hazaszíveket közelebb hozva

egymáshoz, és így melegök belterjét gyarapítva — az előttünk álló nagy példából erőt merítsünk, túrni és nélkülözni, mint ő, magas és nemes célokért híven küzdeni és fáradozni, mint ő, és fogytig nem tágítani — mint ő.“ Valóban, a nemzet önmagát becsülte meg, midőn tisztelettel és hálaival adózott Kazinczy emlékének, hiszen a költő születésnapján voltaképpen a maga közelgő újjászületését ünnepelte. Ám az a pusztán tény, hogy a nemzeti szellem ily nagyszerű módon épp Kazinczy géniuszán keresztül nyilatkozott meg, — e géniusznak nemzetet nevelő és nemzetet összetartó jelentősége mellett tanúskodik.

Folyó évi augusztus 23-án újabb Kazinczy-centenárium köszöntött a nemzetre. Most múlt száz éve, hogy a fehér hajjal is fiatal, hetvenkét évvel is fáradhatatlan „szent öreg“ Széphalomban elhúnyt. A százéves forduló ismét a nemzet emlékezetébe hozta nagy literátorunk alakját. Reméltük, hogy augusztus 23-ra visszatekintő megemlékezésünk Kazinczyhoz méltó országos ünnepélyről számolhat be. Ezzel szemben kénytelenek vagyunk beérni annak a múzeumkerti szoborkoszorúzó aktusnak megemlékezésével, melyhez hasonló hivatali ténykedést hetenként átlag hármát könyvel a sajtó. Költősors, magyar fá sorsa, — ünnepe nem ünnepésre alkalmas időre esett! E mulasztás keserű ízét vajmi kevésbé enyhíti a Széphalomban, október elején rendezendő országos ünnep híre, melynek részletes programja e sorok írásakor még ismeretlen. Nem akarunk az események elébe vágni, de felette óhajtanónak tartjuk, hogy amint az Akadémia készülő Kazinczy-emlékünnepe a magyar tudományos világ méltó tisztelgése lesz, úgy ez országos ünnep is necsak a hivatalos kiküldöttek találkozója, hanem az egész nemzet hódolata legyen. Üres szónoklatok és rossz alkalmi versek helyett — melyekben úgyszólván túlságosan gyakran van részünk — termékeny, hasznos, tanulságos ünnepet kérünk, amilyen Kazinczy pályája volt. A rádió dicséretes példáját: Kazinczy-estjét, Négyesy László nemes kezdeményezését: egyetemi Kazinczy-kollégiumát, kövessék többi kulturális intézményeink (Nemzeti Színház, iskolák) is, legalább egy előadást szentelve a „haza és emberség“, az európai szintű magyar művelődés e halhatatlan munkásának. Közönségünk és ifjúságunk átlaga amúgy is kissé intenzívebb Carlyle-i nevelésre szorul, hiszen hősök helyett ma már csak „bajnokokért“ lelkesedik s — teljes részvétlenséggel a szellem „rekordjai“ iránt — csak „döntő mérkőzésekben“: saját szegénységi bizonyítványában gyönyörködik...

Mindegy! Az erény önmagában bírja jutalmát s szürke közönyben is fényesen ragyog. Nem látszik azonban céltalannak, hogy amikor a két centenáris ünnep kontrasztján révedő krónikás tollát az emlékezés szava váltja fel, földérintessék: vájjon annak a Kazinczynak, kinek szelleme 1859-ben egy egész nemzet várakozásának tartalmát, lelkesedésének tápot adott, az 1931. év magyarja számára már nincsen semmi mondanivalója? Életművének áttekintése, eszméinek, tanításainak, munkássága jelentőségének föllevenítése e kérdésre a legméltóbb felelet.

Kazinczy életművének jelentőségét már Kölcsény Ferenc meg-

határozta 1832-iki akadémiai emlékbeszédében. Világosan megállapította, hogy Kazinczy nem hagyott maga után örökemlékű műveket, „nyelvünket sem hágtatta a lehetőség felső pontjára“ s törekései túl is van haladás. De legváltásosabb korszakban kezdett a nyelvvel küzdeni s a közfigyelmet magához vonzva, irodalmunk föllendülésének alapítója lett. „Dolgozásait“ ragyogó művek fogják elhomályosítani, de „a lélek, melyet ő az egésznek (t. i. a köznek) kölcsönzött, meg nem szűnik folyvást ragyogni és munkálni, míg a nemzetiség utolsó szikrája el nem hamvad.“ A koronkénti átértékelés részleteiben hozhat s hozott is változásokat Kazinczy írói portréján, de kulturális és ezen túlnövő nemzeti jelentősége örök; szelleme az idők folyamán „éltető eszmévé finomult“. Benne száz év óta nem annyira az alkotó géniust, mint inkább azt az élő elektront tiszteljük, melynek pezsdítő ereje az egész országot fellanyozta.

Azonban jelentőségének ily irányú felfogása sem nyúvántja hatalmas írói örökségét irodalomtörténeti holt anyaggá. Ha műveinek értéke és jelentősége idők folyamán más súlypontra helyeződött is, ha Toldy Ferencnek már életében túlhaladott véleményét, mely szerint Kazinczy lírája „minden kortársai felett álló“, ma élénk csodálkozással fogadjuk is, ha már a halálát követő egy-két évtized óta nem is tartozik olvasott klasszikusaink közé, — írásait mégse ítéljük teljesen az iskolai „kötelező olvasmányok“ számkivettségére, — forgatásuk nem fog csalódást hozni. Ismétljük: Kazinczy nagysága termékenyítő hatásában áll. A kovász volt, mely nemzetét élesztette, s annak nehéz, fekete kenyéré: nyelvét, könnyebb és ízesebb fehér kenyérré változtatta ... De ugyanakkor tekintük közelebbről, hogy ez elvont, eszmei eredményen kívül gazdag írói munkássága nem rejt-e még mindig friss leveleket s szorgos tollának barázdái ma már csakugyan meddők? Érhet-e írói fájdalmasabb sors, mint könyvtárak kivevő műveiből, rövid száz év múlva, a mohó olvasónak semmit se nyújthatni?!

Kazinczy sohasem volt a nagyközönségé. Horatius hűséges tanítványához illően megvetette a köznapi tömeget, a „pórsereget“, amely csak „lőrét, nyírvizet, édes italt“ kedvel. Exkluzív körben keveseknek, csupán a kiválasztottaknak írt. Annál kevésbé lehet olvasott író ma, száz év múlva. De az irodalom s könyvek barátainak, ama bizonyos „némi jobbaknak“, könyvei ma is élvezetet ígérnek. Anatole France-ról jegyezték fel, hogy egyidőben kizárólag száz évnél régebbi könyveket olvasott. Nos, aki honi talajon a nagy francia író és olvasóművész nyomdokaiba lép, először Kazinczy prózájával és epigrammaival próbálkozzék. Vegye kezébe a „Pályám emlékezete“ c. memoárt, régebbi szépprózánknak Pázmány beszédei, Mikes „törökországi levelei“, Kármán „Fanni hagyományai“ és Kölcsey „Parainesis“ mellett legmegkapóbb darabját. De lapozza különösen Kazinczy hatalmas levelezését, mely a maga nemében irodalmunk legjava természetéhez tartozik, mert ennek lapozgatása régi irodalmunk szeretetéhez vezet, közelebbi megismerésének vágyát ébreszti fel s olvasmányanyagát új területtel gazdagítja. El se képzelet az ember,

míg bele nem merészkedik, milyen érdekes, izgalmas kalandokra hívja Kazinczy leveleinek rengetege! Különösen ma, mikor oly mohó érdeklődés fogad minden szubjektív írói megnyilatkozást, keresve se lehetne a múltra vonatkozólag Kazinczy leveleinél lüktetőbb valószínűséget találni. Kazinczy kétségbeesett igyekezettel dolgozott a halhatatlanságért, — s éppen levelezésébe ölt élete történetével varázsolta magát örök elevenné.

Mintegy családi örökségként szállott rá a szenvedélyes levelezés. Naponta átlag 4—5 levelet írt, de volt úgy, hogy 30-at is. S nem a mi távirati stílusban fogalmazott, halálosan unt levelezésünk ez! Többoldalas levelek, némelyik egész vezércikk, bírálat, értekezés, a téma teljes kimerítésével. Az Akadémia kiadásában eddig 22 vaskos kötetet tesz ki Kazinczy levelezése. Bámulatos munkásság eredménye. Még sajtó alá rendezésére is egy egész életet szentelt kései, hű írődeákja, Váczy János. Olvasmányak is évekre elegendő. De tanulmányozása nemcsak egy kivételes lélek hullámlásának képét tükrözi, hanem múltunk egyik legmozgalmasabb fejezetét, az ú. n. reformkort is feltárja. Kazinczy életének minden mozzanata kora kulturális eseményeihez fűződik, a kettő oly sűrű szövedéket alkot, hogy túlzás nélkül mondhatjuk: Kazinczy lelke a kor szelleme, élete maga a kor, levelezése pedig e kor művelődéstörténete. A személyes ismeretség közelségébe kerülünk gróf Dessewffy Józseffel, Széchenyivel, az apával és fiúval, az ifjabb Wesselényi Miklóssal, látjuk Révayt, Berzsenyt, Csokonait, a két Kisfaludyt, Kölcseyt, Vörösmartyt... Arcok és alakok kelnek ki soraiból, szemünk előtt léptenyomon megvillan a pezsdülő szellemi élet egy-egy jelene, frappánsan egészítve ki közismert korszakainkat. Átéljük például a nevezetes eseményt, midőn Döbrentei (akit melleleg szólva Kazinczy ajánlott be grófi nevelőnek, hogy aztán hálából őt az akadémiai titkárságtól elüsse) 1814 májusában emlékezetes drámapályázatát hirdeti. Kazinczy nem sok reményt fűzött a pályázat sikeréhez: „Jó tragédiát az urak semmi jutalomért nem kapnak most. Azonban jó dolog próbáltatni.“ Igaza lett; az urak tényleg nem kaptak jó tragédiát: Katona Bánk bánját észre se vették... Hallunk plágiumokról, kisebb-nagyobb irodalmi és nyelvészeti csatározásokról, a nagy szellemi átalakulás minden rezdületét híven jegyzi az érzékeny szeizmográf: Kazinczy levélíró tolla. Mert e korszakos átalakulás irodalmi centruma Széphalom.

Kazinczy úgyszólván teljes életében a betűben élt. Már gyermekkori emlékei a könyvekhez fűződnek; iskolásfiú volt még, amikor első könyve nyomtatásban megjelent; hetedfélés éves fogságát egy bizonyos kátéból szerzett jólétesültségének köszönhetette; a fogságban állandóan fordít és ír, — tintával, rozsdával, vérral: „2387 napi rab-ságom alatt csak három holnapig engedtetett meg, hogy írószerszámmal élhessek“; meghal édesanyja s ő Tacitus Agricolájának hasonlatosságára halotti beszédet készül írni; Napoleon közeledik az országhoz s ő levelei másolataival vesződik; az ázsiai kolera rálehel s ő leg-szebb, utolsóelőtti episztoláját írja Kis Jánosnak: „Ugyan édes barátom, mikor fogják elhinni közöttünk némelyek, hogy jobb élni

Weimár körül, mint Algír táján; hogy a lélek míveltsége hasznos és nem káros!“ Öt nap múlva meghalt.

„Anyám 1794. december 14-dén Regmecen rosszul érzé magát egész nap. Sietteté vacsoránkat, hogy a háznál csendesedjék el minden, s lenyughasson. De alig szunnyada el, midőn két szobaleánya, kiket szokatlan zaj és topogás vere fel...“ Ezzel a félbeszakított mondattal adja elő a Martinovics-féle összeesküvésbe keveredett Kazinczy elfogatását a „Pályám emlékezetében“. Megelőzte a cenzort, aki úgyszólván törölte volna a mondat folytatását. S miután a halálos ítéletről börtönre enyhített büntetése letelt, ugyanott folytatta életét, ahol a mondat félbeszakadt. A fogságbeli „pokolnak minden rettenségei“ úgyszólván teljesen kihulltak életéből. Megnősül és házat épít. Háza még csak épülőfélben volt, sem ajtaja, sem ablaka nem volt felverve, de ő beköltözött, mert az építés gondjai úgy kívánták, hogy jelen legyen... Ugyanígy költözött az új magyar irodalom épülő falai közé, hogy buzdító szavával, serkentő példájával siettesse, elősegítse annak magasba szökellését... Fogságbaesésekor is mármár az ő kezében futott össze az egész magyar irodalom, de most valóban Széphalom lett az ország kulturális központja; az is maradt az 1820-as évekig, amikor Kisfaludy Károly Pesten teremtett irodalmi fórumot. Széphalom lett az ország távirati irodája, sajtó- és rádióközpontja s ő, „Széphalmi Vince“, annak vezére, feje. Az irodalmi élet hálózata az ő kezében összpontosult és onnan ágazott szét. ő volt a legfőbb bíró, kinek ítélete fellebbezhetetlen.

Fogsága alatt érlelődött meg benne a nyelv irodalmi kiképzésének gondolata. Kezdeménye voltaképpen stílreform volt s csak később szerveződött nyelvújítási mozgalommá. Alapja Kazinczy európai gondolkozásában gyökerezik, főcélja: „a haladó kor eszméit magyarul jellemzetesen“ kifejezni. Bár serényen kezd a munkához, előre kidolgozott terv szerint, céltudatosan halad; előbb az alapokat veti meg, mert a sietés, türelmetlenség úgyszólván érheti el célját; élesen kifakad Döbrentei ellen, aki „azt kívánja, hogy a furmint áprilisban érjen meg!“ Fölveti a kérdést: „De mi által kellene tehát ezt a mi lethargiába sülyedt és sülyesztett nemzetünket electrizálni?“ Az a sok semmirevaló román és theatrumi darab, melyet a nyelv grammatikájának és a könyvcsinálás mesterségének értése nélkül írnak, jobb időket nem hoz reánk. Nálunk még minden készületlen, s ami mindennél bajosabb: maguk az írók és olvasók is készületiének. Legfőbb teendő tehát az író- és közönség-nevelés, amit fordítások, bírálgató folyóiratok „s egy-két lármás, de nemes tollcsata“ útján vél legeredményesebben megoldani.

Harcainak, küzdelmeinek, tévedéseinek és túlzásainak ismertetése, ismétlése nem tartozik ide. Ítéleteiben sokszor vezette elfogultság, érzékenység vagy hiúság; dicséreteinek részint pazarlásával, részint szűkmarkúságával sokszor volt igazságtalan. De meggyőződését, elveit soha fel nem adta, tévedéseiben, túlzásaiban is jóhiszeműen járt el, emberi gyöngéivel, hiúságával és kellemedéseivel is eszményeket szolgált. Ugyancsak elég lesz egyetlen futó pillantást vetni munkássága mennyiségére és sokféleségére. Ez a százfelől támadott

„nyelvfaragó“, mialatt célja érdekében németből, angolból, franciából fordít, epigrammaival fűgén védekezik s mindig a legérzékenyebb ponton talál; az ország minden számbavehető toliforgatójával versben és prózában levelezést folytat, agitál, lelkesít, dicsér és korhol; folyóiratokat szerkeszt, színtársulat szervezésén fáradozik, szenvedélyes autográf-gyűjtő, minden idejét, minden pénzét írásra, könyvekre költi... A nyelvújítás a nyelvvel egyidős. Nyelvújító, s kétségtelenül nagy nyelvújító volt már Balassa, Pázmány és Zrínyi, az volt Káldi, Faludi, Bessenyei, Báróczi, Orczy s velük együtt mindenki, akinek tolla alatt új gondolat született. Jóval előtte vált már tudatossá is a nyelvújítás, de programmal ő látta el, irányt ő szabott neki. Előtte is rendelkezünk erőteljes, kifejező irodalmi nyelvvel, de a prózán és versen belül gazdag hangskálát, hajszálfinom árnyalati megkülönböztetéseket ő állított fel, a még soha ki nem fejezettnak formát, vagy a már kifejezettnak újszerű köntöst ő adott, egyszerűen a változatosabb, színesebb, kecsesebb és hajlékonyabb magyar nyelvet ő teremtette meg.

Kazinczy az általános iskolai meghatározás szerint a németes klasszicizmusnak volt vezető egyénisége. Hogy azonban ez az „irány“ annakidején mit jelentett, vagyis hogy ez az elnevezés milyen egykorú tartalmat jelöl, azt nem igen szokták figyelembe venni. Pedig Kazinczy életében egyáltalán nem irányt, nem vonalat, de kört, a legszélesebb európai horizontot jelentette, amely a németen kívül a francia és angol kulturális közösséget és szellemi áramlatokat is felölelte. A „németes“ Kazinczy nemcsak Gessnert, Herdert, Lessinget és Goethét fordítgatja, de — részben éppen német közvetítéssel Shakespeare-t, Molière-t, Marmontelt, La Rochefoucauld-t és Ossiant is, levelezésében a halott Voltaire-rel vitázik s a romanticizmus atyjával, Rousseau-val foglalkozik. De igazi „klasszikus“ is volt, a görög-római gloire kései fényverésében sűtkérező humanista, Horatius neveltje és szófogadó tanítványa. Megveti a profán tömeget, de követi a mester többi tanítását is. Hallatlan műgonddal dolgozik, — erre fordítói tevékenysége szoktatta. Egy-egy versét évekig cizellálta, Sallustius fordítását több mint 30 évig csiszolta. Első írónk, aki szigorú önkritikával él, de másoktól is megkívánja azt. Elítéli Himfy bő termését („Tűzbe felét!“), de épp így kárhoztatja Schiller termékenységét, Csokonai és Vörösmarty könnyű ihletét. Pedig a nehéz-ihletű Kazinczy „csudálja, irigyli“ ezt a könnyűséget s mit nem adna Zalán futásáért és Cserhaloméért! „Én keservesebb munkát, mint magyarban reimolni, nem ismerek, s mint nehezedik el a munka, ha a sorokat scandáljuk is, mint a németek, franciák, olaszok és anglusok“ — írja, pedig a szonettet nálunk ő honosítja meg.

De ugyancsak ő plántálja át hozzánk az európai gondolkozást, ő honosítja meg az esztétikai szemléletet, máig érvényes esztétikai követelményeket 6 hirdet először s ő az első, aki egész életét az irodalomnak szenteli. Bár egész költészetéből a tanulmányok hatása, az erudíció tűnik ki s nem az intuíció, — munkásságát végig egy intuív erő irányítja: az ízlés. Magasabbrendű ízlésfolyamat csak különböző ízlések egymásrahatásából alakulhat ki. „Aki azt akarja, hogy

mindnyájan egyarcúakká váljunk, nem tudja mit akar és mit kell akarni“, hangoztatja minduntalan. Szomjasan keresi mindenben a szépet s ujjongva sikolt fel, midőn azt könyvben, képen, szobron vagy egy élő arcon felismeri. S kitűnő műélvező! A Belvederében Van Dyckot fedezi fel, a Parnasszuson Goethe mellé szegődik, midőn művelt barátja, gr. Dessewffy József — a kortárs elfogultságával — Kotzebue „mázolásaiért“ lelkesedik. Érzékeny széplélek, „éles és csípős“ vére a legfinomabb ingerre is reagál.

Parnasszuson élt, nektár és ambrózia-illat lebegte körül, hűvös magasságban járt a hétköznapok fölött; legtitkosabb gondolatait és érzéseit a legkristályosabb formába, szonettbe zárta, őmaga elefánt-csonttoronyban lakott, „fény s nagyvilág énnékem Széphalom“. Személye irodalmi fogalmakba olvad, költészete távoli holdfénybe homályosul. Őmaga a kor, igazi ezüstkora irodalmunknak. De ugyan-csak ő az, aki a falusi rétek frissességét lehellő Csokonai-verseket oly örömmel üdvözli, aki ezt a raffinált kultúrájú új költőt bensőséges részvétellel és igaz mértékkel parentálja el, aki midőn a költészet paradicsomát védelmezi, nem az új hangok, színek és formák elől zárkózik el mereven, hiszen a szépségnek ilyen fanatikusa magyar földön még nem volt! — csupán az üres fecsegők és lármás kontárok sáros bocskorától óvta, védte annak „helikoni virágait...“ Megszívlelendő tanításai: „A mi kedves uralkodónk monarchiájában felette sok a himpellér író; ezeknek korbács kell... Vagy jól kell írni, vagy éppen nem, mert a rosszul írásból semmi haszon... A nem poéta hazafinak nem szabad írni.“ Felekezeti szempontokat az irodalomban éppen úgy nem tűr, mint pajtáskodást: „Pápay ítélettemmel ellenkezett, s engemet még a barátság sem bírta arra, hogy meggyőződésemről elálljak, s elmondtam amit hittem.“ Bátran kipellengérezte a felkapott „kész írókat“, akik bénák, de táncolnak, a nyelvet nem tudják, de írnak, szárnyuk ugyan nincs, de repülnek... Csupa aktuális intellem, ma is érvényes, élő tanítás.

Ha egyéniségéről végül összefoglalást próbálunk nyújtani, jelzőkhöz hiába folyamodunk. Tíz jelző kevés, de száz se több, — talán még kevesebb. Csupa ellentét, csupa kiegyenlíthetetlennek látszó véglet békül össze elmosódott alakján. Tanító és tanítvány egy személyben; már 15 éves korában Magyarország geográfiájára oktatja a világot, de 60 éves korában is szívesen tanul: „Szemere azt jegyzé meg felőlem, s én úgy hiszem, igen méltán, hogy minden régebbi írkálónk közt én vagyok az, akiben semmi gőg nincs a fiatalabbak eránt, és hogy én még Vandzától is örömeztanulok, mihelyt méltónak találok az eltanulásra, amit mond.“ Sohasem öregedett meg. Fiatalon, 42 éves korában, megöszült, de szelleme és szervezete mindvégig friss, ruganyos maradt. „A hetven felé járó kis ember“ — írja kedélyes humorral önmagáról — egy mént szeretne venni, próbát tenne még, „ha nem hányná-e le csődőre?“ Igazi paripája mégis az a lépcsős állvány, melyen a zemplérmegyei levéltár rendezésekor a magasabb polcok iratai után ágaskodott; maga nevezte azt „Kazinczy lovának“. Ide, Ujhelyre is szélben, esőben gyalog járt be az órajársnyira fekvő Széphalomból... Szélsőségekbe szédül, harcokat ver fel maga

körül (nyelvújítás, arkádiai per), pedig megtestesítője az arany közép-szernek, tipikus kiegyező, megalkuvó és szenvedélyes pacifista.

Lelke a szépség minden érintésére rezonált, a költészet étheri zenéjét „vajt fülekkel“ hallgatja és élvezi, — de valóságérzéke szinte teljesen tompa. Anyja, testvérei fantasztának, meddő ábrándozónak tartják; úgynevezett előnyös házasságot várnak el tőle, s ő egy szegény grófkisasszonyt vesz feleségül. Felesége és hét gyermeke van, s ő minden vagyonát levelezésére költi, öregségére pedig archívumot rendezget napi 10 garasért... Sorsa Kisbányácskát juttatta lakóhelyéül, de ő Széphalomban élt!

Nem különálló, határozott írói egyéniség, nem magányos fa: az irodalmi élet organizmusába font ezerágú bokor volt. Az előző korban gyökerezik, a következő korban ágazik szét. Pályája kezdetén Bessenyei fogja a kezét, az ő és Ráday Gedeon biztató szavai indítják útnak, életútja során a Kisfaludyak, Kölcsey és Vörösmarty tőle indulnak el, munkássága az ő munkásságukban teljesedik ki. Hivatásáról maga tesz vallomást: „Én láttam, hogy a felköltés, megrázás által kell életre hozni az alvókat, s költöttem, ráztam. Cicutát, bürköt nyújtanak, feszíteni készülnek, máglyára akarnak tenni, mint Socratest, az Idvezítőt és Husst. Ideje, hogy magamat visszavonjam, azaz, hogy ne pereljek többé, hanem csendesesen menjek utamon... Elég nekem, hogy a korholás munkába ment. A vetett mag bizonyosan teremni fog, s akkor nevem áldásban léssen. Üldözzenek, bántsanak, az mind semmi. Avagy azért írok-e én, hogy engem csudáljanak, javalljanak? A jónak akkor van való érdeme, mikor érte nincs jutalom.“

Aki ilyen emberfeletti makacssággal szegődik eszmények szolgálatába s tart ki mellettük, pálmát érdemel s kivételes helyet a nagy alkotók sokában. Mert Kazinczy Ferenc alkotásai addig élnek, míg nemzete. Élnek tehát most, száz évvel halála után is, és alakja ma is ideál. Nem a hazából, de a hazáért és eszményekért élő, önzetlen, önfeláldozó egyéniségétől egész közéletünk példát vehetne.

BISZTRAY GYULA